

МОТИВАЦІЙНІ ФАКТОРИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-МОРЯКІВ

На основі результатів емпіричного дослідження розкриті мотиваційні чинники стресостійкості майбутніх фахівців-моряків.

Ключові слова: стресостійкість, мотиваційні чинники, суб'єктність, самооцінка, стресогенність, тривожність, толерантність.

Д.Ю. Морозов

МОТИВАЦИОННЫЕ ФАКТОРЫ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ-МОРЯКОВ

На основе результатов эмпирического исследования раскрыты мотивационные факторы стрессоустойчивости будущих специалистов-моряков.

Ключевые слова: стрессоустойчивость, мотивационные факторы, субъектность, самооценка, стрессогенность, тревожность, толерантность.

D.J. Morozov

MOTIVATIONAL FACTORS OF STABILITY TO STRESS OF FUTURE SPECIALISTS- SEAMAN

On the basis of results of empiric research the motivational factors of stability to stress of future specialists-sea-folk are exposed.

Key words: stability to stress, motivational factors, subjectnees, self-appraisal, genesis to stress, anxiety, tolerance.

Постановка проблеми. В рамках модернізації системи вищого освіти України, у зв'язку з динамічними змінами, які відбуваються в нашій країні і в світі, здійснюється підготовка конкурентоздатного фахівця, важливою професійною характеристикою якого є позитивне ставлення до діяльності, емоційна стабільність, прогнозованість розвитку його особи (Т.В. Габай, В.А. Зобков, В.Я. Ляудіс, О.О. Реан, В.В. Рубцов, В.О. Якунін та ін.).

Формування професійно зрілої особистості, розвиток її творчого потенціалу, самореалізація людини залежать від багатьох факторів, важливе місце серед яких займає її емоційне самопочуття й благополуччя. Проблема забезпечення емоційного благополуччя й психологічної підтримки молоді

здобуває особливу актуальність у сучасних умовах кризи соціальних відносин і підвищеного темпу життя.

Аналіз досліджень і публікацій. У дослідженнях вітчизняних (Л.М.Аболін, В.О.Бодров, П.Б.Зільберман, О.А.Кириленко, Р.В.Ложкін, В.Л.Маріщук, В.Ф.Моргун, О.Ц. Пуні, О.М.Свядош, та ін.) і зарубіжних (Р.Бенджамін, С.Кобаса, К.Купер, Р. Лазарус, А.Лезонен, С. Хобфал, Чи Канг Хі та ін.) учених накопичений матеріал з проблеми стресу та стресостійкості. Проте недостатньо вивчені питання, що стосуються співвідношення стресостійкості з психологічними якостями особистості та суб'єктною сферою саморегуляції особи функціональних станів у професійної діяльності.

Метою дослідження є визначення стресогенних факторів активності майбутніх фахівців-моряків у контексті формування та розвитку стресостійкості у професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для визначення стресогенних факторів діяльності студентів-моряків як майбутніх фахівців, в аспекті формування програми стресостійкості, було проведено емпіричне психологічне дослідження.

Дослідження було спрямовано на вирішення наступних **завдань**:

1. Провести емпіричне дослідження і виявити стресогенні фактори та особливості проявів стресу у студентів моряків як майбутніх фахівців;
2. Виявити фактори стресостійкості майбутніх фахівців;
3. Отримати статистичні і якісні характеристики та оцінити рівень стресу у студентів як майбутніх фахівців, на базі чого спланувати роботу щодо формування та розвитку їх стресостійкості у професійної діяльності.

У емпіричному дослідженні було застосовано наступні психодіагностичні методики. Стандартизовані тести: 1) тест Є.Ф.Бажина: „Рівень суб'єктивного контролю – РСК”; 2) “Особові чинники рішень” (“ОЧР”) Т.В.Корнілової; 3) тест Г.Айзенка: „Темперамент”; 4) методика визначення рівня мотиваційно-ціннісних орієнтацій (“МЦО”) С.І.Дьякова; 5) “Шкала особової тривожності” Ч.Д.Спілбергера – Ю.Л.Ханіна. Також було розроблено оригінальні шкали методики самооцінки (шкалювання – 10 параметрів за аналогом методики Дембо-

Рубінштейна). Дані методики містять основні показники (28 шкал), за якими проведене багатовимірне порівняння.

Вибірка складала 50 осіб (на базі чого було сформовано експериментальну і контрольну групи): студенти 5 курсу груп судових водіїв, судових електриків та судових механіків МДА ім. адм. Ф.Ушакова. У даній вибірці всі респонденти – чоловічої статі. з них 24 особи склали експериментальну групу для роботи у формуючій частині експерименту, а 26 осіб – контрольну групу.

Результати дослідження були статистично проаналізовані за процедурами багатовимірної статистичної обробки, які містять підрахунок основних показників описової статистики, кореляційний аналіз (лінійної кореляції Пірсона), а також застосування методу факторного аналізу та порівняльного методу (непараметричної статистики) для визначення достовірних відмінностей між виділеними групами (незалежними виборками) випробовуваних методом Манна-Уїтні та методу кластерного аналізу. Вірогідність статистичних показників визначалася на 1 % та 5 % рівнях значущості.

За даними описової статистики, у констатуючій частині дослідження отримано наступні середні показники, за зазначеними вище шкалами психодіагностичних методик (табл. 1). За даними аналізу результатів дослідження обидві групи респондентів мають досить близькі показники, хоча, у персональному аспекті, характеристики респондентів є оригінальними, що зазначає про їх індивідуальні відмінності. За кореляційним аналізом даних, за наведеними вище методиками, були отримані наступні основні результати.

1) Фактор ризику “ОЧР” має негативну значущу кореляцію зі шка. нейротизму (за тестом Айзенка) (- 0,30), що зазначає про несумісність емоційної лабільності та схильності до ризику.

2) За показниками методики визначення рівня мотиваційно-ціннісних орієнтацій (“МЦО”) є негативні статистично значущі зв'язки між шкалами: шка. “МЦО” можливість актуалізації намірів ті шка. нейротизм (- 0,58), шка. ситуатив. тривожність (- 0,61), особист. тривожність (- 0,60), і навпаки, 0,48, 0,46, 0,45 з фактором неможливість актуалізації намірів “МЦО”. Це прямим порядком зазначає, що емоційна неврайованість і тривожність, як фактори зниження

стресостійкості, є основними чинниками зниження властивостей суб'єктної мотивації та активності.

Таблиця 1

Середні показники за шкалами психодіагностичних методик

№№	Показники	Групи досліджуваних	
		Експер.	Контрол.
1	Екстраверсія. Айзенк-А «Темперамент»	12,6	12
2	Невротизм. Айзенк-А «Темперамент»	11,7	12,5
3	Ситуат. тривожність. Спілбергер	26	30,3
4	Особистісна тривожність. Спілбергер	28,8	26,7
5	Індивід.-прагматич. рів.«МЦО». Дьяков	2,2	2,2
6	Соціал.-прагматич. рів.«МЦО». Дьяков	0,29	0,23
7	Особистісно-творч. рів.«МЦО». Дьяков	0,5	0,58
8	Соціальний. рівень.«МЦО». Дьяков	0,04	0,04
9	Духовний. рівень.«МЦО». Дьяков	0	0
10	Позитив. можливість актуалізації.«МЦО». Дьяков	1,7	1,7
11	Негатив. можливість актуалізації.«МЦО». Дьяков	0,25	0,27
12	Невизнач. можливість актуалізації.«МЦО». Дьяков	0,03	0,08
13	Позитив. залежність актуалізації.«МЦО». Дьяков	1,3	1,5
14	Негатив. залежність актуалізації.«МЦО». Дьяков	0,66	0,38
15	Невизнач. залежність актуалізації.«МЦО». Дьяков	0	0,1
16	Готов. до ризику. «ОЧР» Корнілова	4,29	3,92
17	Раціональність. «ОЧР» Корнілова	4,3	4,4
18	Загал. інтернальність «РСК» Бажин	4,75	4,85
19	Ризик «Самооцінка»	5,8	6,5
20	Соціальні інтереси «Самооцінка»	7,79	7,77
21	Здоров'я «Самооцінка»	8,6	8
22	Успіх «Самооцінка»	6,63	6,27
23	Проблеми «Самооцінка»	4,8	5,5
24	Творчість «Самооцінка»	7,67	8,04
25	Домагання «Самооцінка»	8,3	8
26	Самостійність «Самооцінка»	7,54	7,69
27	Задоволеність «Самооцінка»	7,5	7,3
28	Потреба у досягненнях «Самооцінка»	9,38	9,38

Показники шкали загал. інтернальність за тестом Бажина “Рівень суб'єктивного контролю” позитивно корелюють зі шкалою можливість актуалізації намірів “МЦО” (0,29), і навпаки, негативно (- 0,46) зі шкалою неможливість актуалізації намірів “МЦО”. Це зазначає про необхідність наявності внутрішнього контролю у прийнятті рішень.

3) Шкала “РСК” загальна інтернальність має статистично значущу негативну кореляцію з фактором невротизму – 0,39, а також з факторами тривожності за тестом Спілбергера: ситуатив. тривожність (– 0,45) та особист. тривожність (–

0,44), чим зазначається відсутність зв'язку між інтернальністю та зазначеними факторами емоційної неврівноваженості.

4) Шкала "РСК" має зв'язок з показниками шкали толерантність до невизначеності тесту "ТНТ" Т.В.Корнілової (- 0,49) та шкали інтолерантність (0,44). Цим зазначається, що даній виборці респондентів властива схильність спиратися у прийнятті власних рішень на критерії порядку і визначеності у самоорганізації дій. Це підтверджується також тим, що шкала загальна інтернальність "РСК" має зв'язок зі шкалами за тестом "ОФР" "Особові фактори рішень" Т.В.Корнілової: зі шк. фактором ризику (- 0,56) та зі шк. раціональністю (0,63).

5) Також шкала 54 "домагання", методики самооцінки, має значущі кореляції зі шк. можливість актуалізації намірів "МЦО" (- 0,39) та неможливість актуалізації намірів "МЦО" (0,34), а також інтернальність у реалізації "МЦО" (- 0,29). Дані параметри зазначають про те, що респонденти даної вибірки мають залежність у своїх виборах та вчинках від зовнішніх умов, а не спрямовані на самоактуалізацію.

6) Шкала "самостійність". методики самооцінки, має значущу кореляцію зі шк. екстраверсія (0,30), а також зі шк. невизначеність у можливості актуалізації намірів "МЦО" (0,33) та шк. невизначеність реаліз. "МЦО" (0,29). Ці параметри зазначають про не сформованість та неадекватність фактору самостійності даних респондентів.

7) Є значуща кореляція між шкалами "творчість", методики самооцінки, та шк. ситуативна тривожність (- 0,35) та особистісна тривожність (- 0,34) за тестом Спілбергера. Аспекти тривожності та страху блокують вільну думку та творчість як мотивацію суб'єктності.

8) Шкала "ризик" методики самооцінки має статистично значущий зв'язок зі шкалою "толерантність до невизначеності" (ТНТ) (шк. 42) (0,43), зі шкалою ризик (ОФР) (0,53) та зі шкалою заг. інтернал (РСК) (- 0,29), що підтверджує зв'язок суб'єктних факторів ризику та толерантності до невизначеності.

Для визначення достовірних відмінностей між виділеними групами

випробовуваних (незалежними вибірками) методом непараметричного аналізу Манна-Уїтні за 1 % та 5 % рівнях значущості не було отримано статистично значущих показників. Це зазначає, про відсутність співпадання (перетину) між двома рядами значень, тобто про відсутність відмінності значень експериментальної та контрольної груп. Цим зазначається статистична однозначність даних груп щодо констатуючої частини дослідження.

Факторний аналіз проведено (методом аналізу головних компонентів з обертанням методом варімакса) за результатами обох груп респондентів (вибірки 50 осіб студентів-моряків 4-5 курсу) за вищенаведеними методиками (див. табл. 1). Факторизація результатів проведена за 28 шкалами (табл. 2).

Таблиця 2

Результати факторного аналізу вибірки 50 осіб студентів-моряків 4-5 курсу

Шкали	Компоненти				
	1	2	3	4	5
1					
2	,836				
3	,876				
4	,876				
5		-,764			
6		,421			
7		,632			
8			,413		
10	-,779		-,414		
11	,708				
12				,807	
13	-,623				
14	,551				
15				,857	
16		-,632			
17		,723			
18		,718			
19					-,592
20					-,601
21					,467
22					,664
23					-,434
24	-,457		,426		
25			,632		
26				,420	
27				-,431	,666
28			,726		

Примітка. Характеристики суми квадратів факторних навантажень подано у табл. 3. Назви факторів подано нижче у табл. 4.

За даними загальної вибірки визначено 5 факторів суб'єктивної мотивації, які мають зазначені навантаження за шкалами методик (див. табл. 1):

1-й фактор включає шкали з позитивними кореляціями (2 - нейротизм, 3 –

ситуативна тривожність, 4 – особистісна тривожність, 11 – неможливість актуалізації намірів, 14 – екстернальна залежність у реалізації намірів) та з негативними (10 - можливість актуалізації намірів, 13 - інтернальна залежність у реалізації намірів, 24 – творчість у самооцінці). За даними характеристиками можна назвати даний фактор *мотивацією творчої самоактуалізації*.

Таблиця 3

Суми факторного навантаження			
Повна пояснена дисперсія			
Суми квадратів навантажень обертання			
Фактори	Усього	% Дисперсії	Сукупний %
1	4,633	17,159	17,159
2	3,288	12,178	29,337
3	2,589	9,590	38,927
4	2,497	9,247	48,174
5	2,387	8,840	57,014

2-й фактор включає шкали з позитивними кореляціями (6 – соціальна мотивація індивідуального рівню МЦО, 7 – творча мотивація індивідуального рівню МЦО, 17 – раціональність ОФР, 18 – загальна інтернальність РСК) та з негативними (5 – матеріально-прагматична мотивація індивідуального рівню МЦО, 16 – фактор ризику). За цими характеристиками можна назвати даний фактор *творчою інтернальністю*.

3-й фактор включає шкали з позитивними кореляціями (8 – соціальний рівень МЦО, 24 – творчість у самооцінці, 25 – рівень домагань у самооцінці, 28 – рівень досягнень у самооцінці) та з негативною (10 - можливість актуалізації намірів). За даними характеристиками можна назвати даний фактор *потенційною мотивацією суб'єктності*.

4-й фактор включає шкали з позитивними кореляціями (12 - невизначеність в мотивації щодо актуалізації намірів, 15 – невизначена мотивація в залежності щодо реалізації намірів, 26 – самостійність у самооцінці) та з негативною (27 – задоволеність у самооцінці). За цими характеристиками можна назвати даний фактор *суб'єктною незадоволеністю*.

5-й фактор включає шкали з позитивними кореляціями (21 – здоров'я у

самооцінці, 22 – успіх у самооцінці, 27 - задоволеність у самооцінці) та з негативною (19 – ризик, 20 – соціальні інтереси у самооцінці, 23 – наявність проблем у самооцінці). За даними характеристиками можна назвати даний фактор **соціальною нереалізованістю**.

На рисунку 1 показано компонентну діаграму після обертання за результатами факторного аналізу зазначеної вище вибірки. На даній діаграмі у просторі 2-х компонент розміщені шкали застосовані у дослідженні. На цій діаграмі в графічному вигляді представлені факторні навантаження двох чинників. Для інтерпретації чинників оптимальними є шкали, які лежать ближче до осей і подалі від точки початку відліку (кожна така змінна має значне навантаження для одного чинника і незначну для іншого). Дисперсія даних шкал зазначає про наявність двох головних факторів суб'єктної мотивації, які містять певні шкали: 1-й фактор включає шкали: 18, 17, 6, 7, 1 (див. табл. 1), на базі чого даний фактор названо – **соціальна інтернальність**. 2-й фактор включає шкали: 2, 4, 3, 21 (див. табл. 1), на базі чого даний фактор названо – **психологічні фактори здоров'я**.

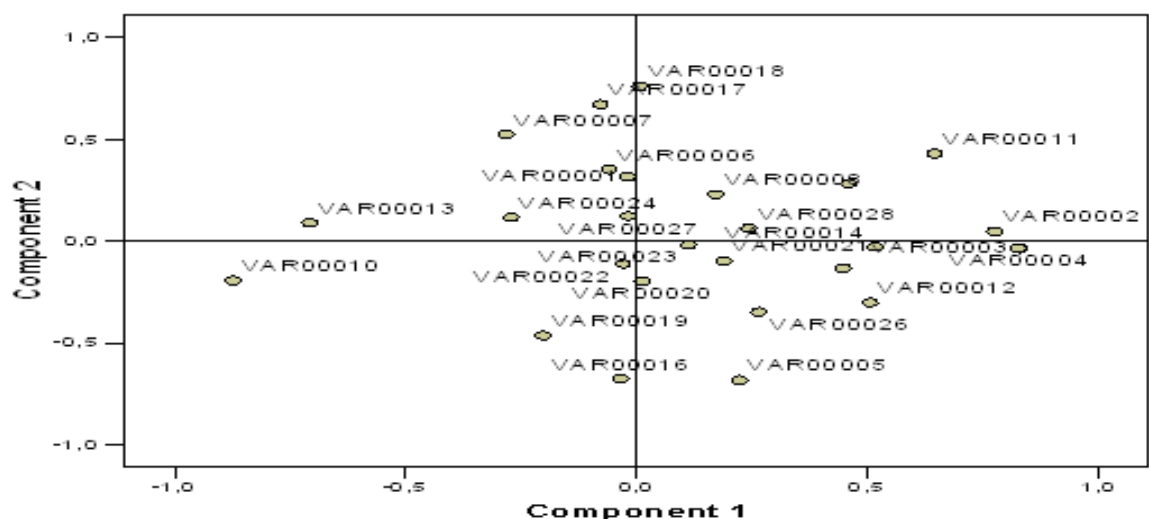

Рис. 1. Компонентна діаграма після обертання

Таким чином, було отримано наступні інтегральні характеристики, які є факторами суб'єктної мотивації майбутніх фахівців – моряків (табл. 4).

Висновки за результатами аналізу даних:

1. За даними загальної вибірки (50 осіб) визначено 5 факторів стресотійкості 1 – го рівню: 1) мотивацією творчої само актуалізації; 2) творча інтернальність;

3) потенційна мотивація суб'єктності; 4) суб'єктна незадоволеність; 5) соціальна нереалізованість. Також 2 фактори 2 – го рівню: 1) соціальна інтернальність; 2) психологічні фактори здоров'я. Дані фактори є властивостями суб'єктної мотивації особистості студентів-моряків щодо стресостійкості у діяльності.

Таблиця 4

Фактори суб'єктної мотивації майбутніх фахівців – моряків

Фактори суб'єктної мотивації 1-го рівню	Фактори суб'єктної мотивації 2-го рівню
1) мотивація творчої самоактуалізації	1) соціальна інтернальність 2) психологічні фактори здоров'я
2) творча інтернальність	
3) потенційна мотивація суб'єктності	
4) суб'єктна незадоволеність	
5) соціальна нереалізованість	

2. Параметри кореляційного аналізу зазначають про те, що респондентам даної вибірки є властивим: схильність спиратися у прийнятті власних рішень на критерії порядку і визначеності у самоорганізації дій; аспекти тривожності блокують вільну думку та творчість як мотивацію суб'єктності; респонденти даної вибірки мають залежність у своїх виборах та вчинках від зовнішніх умов, а не спрямовані на само актуалізацію; виявлено зв'язок суб'єктних факторів ризику та толерантності до невизначеності; властива не сформованість та неадекватність фактору самостійності у даних респондентів.

Список літератури

1. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. – М: ПЕР СЭ, 2006. – 528 с.
2. Дьяков С.І. Методика діагностики мотиваційно-ціннісних орієнтації у дослідженні суб'єктності особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 3. – С. 36-42.
3. Дьяков С.І. Суб'єктність педагога. Психосемантичні моделі та технологія дослідження: Навчальний посібник. – Миколаїв: ММІРЛ, ВМУРЛ «Україна», 2008. – 320 с.
4. Леонова А.Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса // Вестн. Моск. ун-та. – 2000. – Сер. 14. – Психология. – №3. – С. 4-21.
5. Леонова А.Б. Комплексная стратегия анализа профессионального стресса: от диагностики к профилактике и коррекции // Психологический журнал. – 2004. – т. 25. – №2. – С. 86-92.